

Валентина Іванівна Стьопул,

науковий кореспондент
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Кіровоград, Україна

УДК 376.54+371.212.2

**ХТО МАЄ ДАР?! А ДУХ?!
(У пошуках обдарованості)**

Стаття являється творческим очерком, попыткой привлечь внимание родителей и педагогов к насущным педагогическим проблемам, связанным с воспитанием и обучением ребенка. Исследование проведено путем анализа вопросов задатков, способностей, одаренности, таланта и гения.

Ключевые слова: *воспитание, обучение, задатки, способности, одаренность, талант и гений.*

This article is an essay, a try to pay the attention of parents and professors to importunate pedagogical challenges concerning upbringing and education of a child. Research is fulfilled through the analysis of such concepts as inclinations, abilities, giftedness, talent and genius.

Key words: *upbringing, education, inclinations, abilities, giftedness, talent and genius.*

Светр – те, у чому ходить дитина,
коли матері холодно
The Penguin Dictionary of Jokes

Слова видатної французької письменниці та філософа ХХ ст. Симони де Бовуар краще розкривають одне з більш проблемних питань педагогіки: «Кожна дитина народжується божеством, а потім опускається до людини». Звісно, це твердження не істина, але неможливо відхилити її достеменність. Кожен з батьків хоче бачити свою дитину кращою, розумнішою, талановитішою, успішнішою або не гіршою від інших дітей. Безмежна батьківська любов засліплює та паралізує логіку та здоровий глузд, і рідко кого з батьків оминають такі «клопоти». А кожна дитина є індивідуальністю та поводиться індивідуально, оволодіває інформацією по-своєму, у кожного власні досягнення та невдачі. Навіть діти однієї статі, одного віку не завжди мають однакові досягнення.

Мета статті – донести до батьків та вчителів, що перебільшеним ентузіазмом у спробах «допомогти», некоректно підібраними програмами та завданнями ми можемо завдати шкоди, зруйнувавши те, що закладено від природи, і те, що без наших енергійних спроб розвинулося самостійно. Тому від нас потрібна лише підтримка та створення необхідних умов для розвитку маленького генія.

У процесі аналізу публікацій було виявлено, що питання підвищених можливостей, умінь та здібностей почали досліджувати давно. Вивчення геніальності (від латин. *genius* – дух) почалося ще з Аристотеля, Сократа, Ф. Ніцше, А. Камю та інших

видатних філософів і науковців. Градацію здібностей вивчали відомий італійський лікар-психіатр Ч. Ломброзо та фізіолог, засновник науки про вищу нервову діяльність і увявлення, І. Павлов. Серед психологів, які займалися дослідженням обдарованості, таланту та геніальності визначають Д. Богоявленську, І. Волощука, А. Матюшкіна, С. Рубінштейна, О. Леонтьєв, Б. Теплова, В. Дружиніна, Р. Немова, В. Шинкарук, О. Музику, Є. Ільїна та інші. Проте, незважаючи на тривалість та широту дослідження даних питань, існує багато розбіжностей і невизначеностей, що спричиняють труднощі у подальшому вивченні теоретичних і практичних питань і сфер.

Існує багато трактувань визначення здібності. У Великому психологічному словнику за редакцією Б. Мещерякова та В. Зінченко здібності тлумачаться як індивідуально-психологічні особливості, що відрізняють одну людину від іншої, визначають успішність одного чи декількох видів діяльності та не зводяться до знань, умінь та навичок, проте обумовлюють швидкість та легкість навчання новим способам і прийомам діяльності (Б. Теплов). Інший провідний фахівець у психології здібностей визначає їх як властивості психологічних функціональних систем, що реалізують окремі психічні функції, які мають індивідуальний ступінь вираження та виявляються в успішності та своєрідності засвоєння і реалізації тієї чи іншої діяльності (В. Шадриков) [1]. В. Юркевич

пояснює термін «здібність» з погляду походження слова, його етимології (рос.: способный – имеющий хороший способ мышления) [2].

Здібності пов'язані з задатками. За великим психологічним словником задатки визначаються, як генетично детерміновані анатомо-фізіологічні особливості мозку та нервової системи, що слугують індивідуально-природною передумовою процесів формування здібностей та їх розвитку [1]. Б. Теплов, чий підхід є в основі більшості вітчизняних визначень, зазначає, що здібності є задатками в розвитку [3]. З вищезазначеного Є. Ільїн робить висновок, що вони є обов'язковим атрибутом здібностей [4]. Разом з тим, на думку В. Шадрікова, «індивідуально-психологічні особливості» скоріше співвідносяться із задатками, а не здібностями, як у більшості інших означеннях здібностей [5]. Залишаються нерозкритими багато питань щодо задатків і здібностей. На думку Є. Ільїна, залишається незрозумілим, до чого необхідно «прикріпити» задатки, щоб у результаті отримати здібності (для реалізації задатків у чомусь певному). Автор пояснює співвідношення задатків і здібностей на прикладі зіставлення сукні та фасону. Зауважує, що не буває сукні без фасону, проте і фасон не є повноцінним елементом, оскільки ще не є сукнею [4].

Термін «обдарованість» та інші пов'язані з ним питання пройшли тривалий шлях еволюції та дискусій. Проте навіть сьогодні з його можливостями не привнесло остаточного пояснення. У визначенні обдарованості та пов'язаних з нею питань не дійшли консенсусу. Припускають походження терміну від його кореня «дар», що наявний у мовах більшості європейських країн. Значна кількість людей сприймають обдарованість як вроджені можливості, здібності, що не піддаються поясненню, оскільки є чимось незвичайним, вищим. Обдарованість також пояснюють даром Божим. В. Дружинін зазначає, що обдарованість є системною, такою, що розвивається впродовж життя, якістю психіки, яка визначає можливість досягнення людиною винятково високих результатів порівняно з іншими людьми. Аналізуючи дослідження та визначення питань обдарованості, актуально наголосити на двох основних підходах у поглядах щодо походження терміну обдарованість. З *одного* боку, обдарованість розглядають як компонент здібностей, з *іншого* – як «якість особистості, що поступово складається і розвивається впродовж життя». У цьому випадку вроджені задатки відіграють важливу роль, проте згодом вони мають видозмінитися, перетворитися в «якісно нове особистісне утворення» – здібності [4, 3]. С. Рубінштейн визначав обдарованість комплексом властивостей особистості ще у 1935 році. За Б. Тепловим, у питаннях щодо обдарованості також краще виходити з поняття «здібності», сприймаючи їх як компонент обдарованості [6, 4]. Важливо пам'ятати, що розвиток обдарованості пов'язаний з розвитком здібностей. На думку більшості науковців, обдарованість – результат кропіткої праці над розвитком здібностей, а не лише вроджені

задатки [5]. Отже, стає зрозумілим, що здібності та задатки є базовими чинниками обдарованості, що переходять один в одного шляхом розвитку та вдосконалення. О. Антонова сформулювала визначення поняття «обдарованість» шляхом поєднання «індивідуальної потенціальної своєрідності спадкових (задатків), соціальних (сприятливе соціальне середовище) та особистісних передумов для розвитку здібностей особистості до рівня вище за умовно “середній”, завдяки яким вона може досягти значних успіхів у певній галузі діяльності» [7].

Етимологія слова «талант» не настільки таємнича та незвична, як поняття «геній», що виникло майже одночасно. Походить слово талант з грецької (прямий переклад – «вага», «ваги»). Цим словом позначали найбільшу одиницю ваги та лічильно-грошову одиницю Стародавньої Греції, Єгипту, Малої Азії та Персії. В Євангелії від Матвія є одна з притч Ісуса Христа, де згадується про таланти – монети, які хазяїн подарував трьом рабам. Раби скористались власними талантами на свій розсуд. Перший – примножив, другий – розміняв, а третій – закопав у землю. Вислови розміняти талант, закопати у землю і покращити, тобто, розвинути, зустрічаються й нині. Згодом найбільша одиниця ваги у європейців стала сприйматись як високий ступінь розвитку здібностей у будь-якому виді діяльності. Щодо сутності терміну «талант» думки науковців теж розділяються. Частина з них прирівнює його до «обдарованості», інші розглядають його як співвідношення більш загального та спеціального. Тобто обдарованість – це прояв загальної здібності до творчості, а талант – вимір спеціальних здібностей у розвитку (А. Лібін та ін.). Великий психологічний словник за редакцією Б. Мещерякова та В. Зінченко трактує талант як високий рівень розвитку здібностей, що виявляється у творчих видах діяльності. Існує бачення таланту як реалізованої обдарованості, а деякі прирівнюють талант до геніальності [1, 4].

Термін «геній», як зазначено вище, походить від латин. *genius* – дух, зі сприйняттям його як «божого дару», осяяння зверху, незрозумілого та неосяжного феномену. Таке трактування вчення геніальності було в античній і європейській філософії аж до кінця XIX ст. У цей період наявність геніальності визнавалася лише у митців. Вважалося, що істинна геніальність можлива тільки у художників (у широкому значенні). Визнавати геніальність в інших сферах почали з XIX ст. [8, 9]. Активне дослідження феномену генія у різних сферах розпочалося у XX столітті. Еволюціонуючи, сьогодні так і не зрозуміло та не розкрило сутності уявлення і розуміння геніальності. Можливо, одним з чинників, як зазначав Ш. Ріше, є неможливість встановити однозначну межу між генієм і талантом (1895). Психологічні словники теж різняться у визначенні, проте однозначно, геній – це особистість з найвищим рівнем розвитку здібностей, що виявляються непередбачено, яскраво, неповторно, а також обов'язково впливає на суспільство упродовж тривалого періоду. Важко визначити формулу геніальності,

за А. Лібнім, – це обдарованість + талант. Автор зазначає, що «геніальність – це щось невловиме і непередбачуване» [4].

Ієрархію розвитку здібностей, що склалась історично та науково, можливо зобразити за допомогою мотрійки, в якій елементи не лише у певному зв'язку один з одним, а і «виходять» один з одного. Тобто задатки, розвинувшись, переходять у здібності, а кропітка праця над розвитком здібностей зумовлює наступний рівень – обдарованість, за якою слідують талант і геніальність.

На основі поверхневого аналізу диференціації різних рівнів здібностей, їх розвитку та взаємозв'язку постають питання щодо ставлення до дитячих здібностей та зацікавленості у їх підвищенні. Формування індивідуальних і особистісних рис особистості та вплив на них зовні займають важливе місце у процесі виховання підростаючого покоління. Ці питання є пріоритетними для вчителів і батьків, які мають безпосередній контакт з дитиною. Батьки та вчителі-предметники не можуть і не мають бути спеціалістами з усіх аспектів щодо питань підвищених можливостей дітей. Проте, навіть не володіючи особливими знаннями і методиками виявлення та розвитку здібних, обдарованих, ми маємо пам'ятати, що кожна дитина «від природи» має задатки до певного виду діяльності та наділена певними здібностями. На підтвердження цього можна навести твердження відомих психологів, які досліджували і досліджують питання здібностей. Так, О. Леонт'єв зазначав, що обдарованість є в усіх, питання лише у ступені її вираження, а А. Лібін вважає людей від природи обдарованими, проте талановитими вважає тих, які володіють спеціальними здібностями та зуміли їх актуалізувати [4]. Також він додавав: «Не кожна людина є генієм або володіє визначним талантом, але кожна спроможна творити, тобто створювати нове» [4]. Отже, індивідуальний, неповторний «дар», «дух» є в кожній дитині, потрібно лише не тиснути на неї, а уважніше придивитися. Необхідно зрозуміти, що обдарованість – це своєрідне випробування для дитини та висока відповідальність для тих, хто її оточує (особливо, хто займається її вихованням і навчанням), а також тих, хто завадить формуванню «обдарованої невдахи», тобто вчителів і сім'ї.

Не завжди вчителі та батьки готові до роботи з цією категорією дітей. Деякі вчителі вважають, що досягнення відображають здібності. Проте гарна навченість свідчить про академічні здібності, можливо академічну обдарованість (здібності до навчання – вміння швидко сприймати та засвоювати матеріал), але аж ніяк не про здібності й обдарованість в цілому. Доведено, що високий показник рівня інтелекту за тестами IQ не свідчить про обдарованість. Відомий радянський психолог Л. Виготський наголошував, що поточний IQ дитини не висвітлює подальші можливості розумового розвитку та навчання певної дитини. Перед вчителями постало важливе завдання – визначити можливості та пріоритетні напрями роботи з кожною дитиною. Обираючи види діяльності

для розвитку здібностей, необхідно враховувати багато індивідуальних, психологічних, фізіологічних та особистісних аспектів щодо кожної окремої дитини. У молодшому шкільному віці, наприклад, потрібно пам'ятати, що у цей період формується бачення місця у колективі, а на основі «вкладених» образу та місця дитини формується особистість, яка і «ходитиме» до навчального закладу у наступні роки.

Неоціненною ланкою у цьому ланцюгу, що веде до формування зрілої, талановитої особистості, є батьки. В. Камишин, директор Інституту обдарованої дитини, зазначає, що роль батьків у виховному процесі зменшилася. Більшість батьків із завзяттям займаються раннім розвитком дошкільнят, проте згодом у шкільному житті це стає не настільки актуальним для них. У цьому В. Камишин вбачає помилку, пояснюючи, що сучасні навчальні заклади не мають такого впливу на життя дитини, як за радянських часів [10]. Роль батьків завжди була і є визначальною у формуванні особистості. Упродовж усього життя діти вибирають нове, як губки, наслідують батьків. Так, відомий американський психолог Дж. Болдуїн зазначає, що діти ніколи не слухаються дорослих, проте вправно їх наслідують.

Таким чином, питання обдарованості є одним з тих, у розв'язанні якого видатні науковці як у педагогічній, психологічній, так й інших сферах практичної та дослідницької діяльності не можуть досягти консенсусу.

Тому у деяких питаннях думка більшості психологів є одностайною: кожна дитина має вроджені задатки, що мають властивість розвинути у здібності. Психічні можливості дитини пластичні на різних етапах розвитку, завдяки чому кожен має можливість досягати успіхів у різних сферах діяльності, на різних вікових етапах життя. Отже, дорослі, які оточують «маленьке чадо», відповідальні за те, наскільки комфортна та природна атмосфера, в якій відбуватиметься розвиток дитини. А розвиток особистості – це ніщо інше, як розвиток здібностей. Звісно, спеціалізовані програми для обдарованих дітей мають бути запроваджені лише спеціалістами та з обов'язковим застосуванням індивідуального підходу щодо розвитку «маленької» особистості. Необхідно пам'ятати також про непоправність шкоди і трагічність наслідків фізичного та психологічного станів дитини, що можуть бути спричинені некоректним «втручанням-допомогою». На жаль, обдарованих і здібних дітей народжується більше, ніж згодом виростає. Тому дорослі мають завжди проаналізувати важливість використання тих чи інших методик, технологій і нововведень стосовно дитини, а також необхідність та доцільність цих «експериментів». Завдання батьків і вчителів полягає у тому, щоб розвивалась дитина, а не виконувалися поставлені та винайдені для неї і перед нею завдання і програми. Наше завдання – виховати, допомогти вирости дитині здоровою, щасливою, впевненою особистістю, яка має натхнення та бажання працювати, розвиватися і бути гідним спеціалістом в обраній

нею професії. Тож необхідно нагадувати собі, що обдарованість, талановитість та інші характеристики, як і «светр», – є тим, у чому ми змушуємо «ходити» дитину, коли нам «холодно». Головне – кожен має дух, талант, задатки, здібності, адже кожен є індивідуальною, неповторною особистістю з безмежними можливостями і просторами для обраної, улюбленої діяльності, а завдання дорослих – підтримати розвиток цієї неповторної особистості.

Використані літературні джерела

1. Большой психологический словарь [Текст] / Под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2004. – 440 с.
2. Юркевич В. С. Одаренный ребенок: иллюзии и реальность: книга для учителей и родителей [Текст] / В. С. Юркевич. – М.: Просвещение, 1996. – 130 с.
3. Ильин Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности [Текст] / Е. П. Ильин. СПб.: Питер, 2009. – 434 с.
4. Теплов Б. М. Способности и одаренность: Психология индивидуальных различий / Б. М. Теплов. – М.: Изд-во Московского университета, 1982. – 404 с.

5. Музика О. Л. Співвідношення здібностей та обдарованості: суб'єктно-ціннісний підхід [Текст] / О. Л. Музика // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – К.: Видавництво «Фенікс», 2013. – Т. XII. – Психологія творчості. – Випуск 17. – С. 223–233.

6. Теплов Б. М. Избранные труды: В 2-х т. [Текст] / Б. М. Теплов. – М.: Педагогика, 1985. – Т. 1. – 329 с.

7. Концептуальні засади дослідження проблеми навчання педагогічно обдарованих студентів [Текст] // Сучасна освіта творчо обдарованої молоді: ідеї, технології, перспективи: Матеріали конференції. – К. – Кривий Ріг, 2008. – С. 33–39.

8. Савенков А. И. Психология детской одаренности [Текст] / А. И. Савенков. – М.: Генезис, 2010. – 440 с.

9. Полубоярина І. І. Проблема визначення змісту понять «геній», «талант», «обдарованість» [Текст] / І. І. Полубояркина // Горизонти образования. – 2011. – № 3 (33). – С. 37–41.

10. Давиденко Н. Як в Україні виявляють обдарованих дітей [Текст] / Н. Давиденко // Коментарі. – 2012. – № 33. – С. 63.

